01.09.2022

Група 25. Історія України. Урок 1. Вступ до курсу. Гісем 10 клас с. 5-8.

Вступ

• 1. Який період історії України ви вивчали минулого року? Назвіть його хронологічні межі. 2. Які події першого періоду Новітньої історії України ви вважаєте найважливішими? Поясніть, чому. 3. Порівняйте основні тенденції розвитку України та країн Заходу в 1914—1945 рр. 4. Укажіть основні наслідки Другої світової війни для України. 5. Обговоріть у парах. Якими є уроки вітчизняної історії 1914—1945 рр.? 6. Обговоріть у малих групах. Чому спроба відновити українську державність у 1914—1945 рр. зазнала поразки?*

1. Другий період Новітньої історії України. Історія України, як ви вже знаєте, поділяється на історичні періоди — етапи її політичного, соціально-економічного і культурного розвитку. Вони характеризуються певними подіями, історичними процесами, діяльністю видатних особистостей тощо.

Періодизація історії України

Давня історія	Середньовічна історія	Нова історія		Новітня історія	
		I період	II період	I період	II період
Близько 1 млн років тому — V ст. н. е.	V — кінець XV ст.	XVI—XVII ст.	Кінець XVIII ст. — 1914 р.	1914—1945 рр.	1945 р. — початок XXI ст.

Структура другого періоду Новітньої історії України (1945 р. — початок XXI ст.)

Хронологічні межі	Назва
1945 р. — перша половина 1950-х рр.	Україна в перші післявоєнні роки
Друга половина 1950 — середина 1960-х рр.	Україна в умовах десталінізації
Друга половина 1960-х рр. — 1985 р.	Україна в період загострення кризи радянської системи
1985—1991 рр.	Відновлення незалежності України
1991—2005 рр.	Становлення України як незалежної держави
2005 р. — до сьогодення	Творення нової України

1. Назвіть хронологічні межі другого періоду Новітньої історії України. 2. Із яких етапів він складається? 3. Обговоріть у парах. Чому в міру наближення до сучасності періоди історії України охоплюють менший проміжок часу?

** Тут і далі результати обговорення завдань у парах або малих групах презентуються класу.*

У попередніх класах ви ознайомилися з Давньою, Середньовічною, Новою та першим періодом Новітньої історії України. Цього навчального року ви продовжите вивчення Новітньої історії України.

Підручник, який ви тримаєте в руках, допоможе вам дізнатися про події, процеси і явища другого періоду Новітньої історії України. Ключовими його подіями є розвиток українського національно-визвольного руху, дисидентський рух, «шістдесятництво», праця народу в різних галузях господарства, здобутки української культури, досягнення українського спорту, відновлення незалежності України, становлення України як незалежної держави й творення нової України в сучасних умовах.

На початку другого періоду Новітньої історії більшу частину українських земель було об'єднано в межах УРСР, яка була складовою Радянського Союзу. Україна стала однією з країн — засновників Організації Об'єднаних Націй (ООН) та увійшла до складу цієї організації, долучившись, хоч на той час і формально, до світового співтовариства. Проте ці здобутки були затьмарені тим, що українству довелося пережити нові трагедії: труднощі післявоєнної відбудови, масовий штучний голод 1946—1947 рр., тривале збройне протистояння на західноукраїнських землях, нові репресії, депортації, нищення Української греко-католицької церкви тощо.

Загоївши рани війни, УРСР від середини 1950-х рр. збільшила темпи свого розвитку, зріс життєвий рівень населення. Нове радянське керівництво на чолі з Микитою Хрущовим дещо лібералізувало тоталітарний режим у СРСР. Він позбувся деяких одіозних проявів — масових репресій, свавілля каральних органів тощо. Було реабілітовано мільйони незаконно засуджених людей. Керівництво країни ініціювало реформування економіки та соціальної сфери. У суспільстві почали ширитися надії на краще життя, які підживлювалися обіцянками Комуністичної партії (КПРС, до 1952 р. — ВКП(б)) побудувати комунізм упродовж найближчих 20 років. На тлі цих процесів відбулося нове піднесення української культури, зумовлене діяльністю «шістдесятників». Національно-визвольний рух набув нових форм. Його учасники відмовилися від збройних форм боротьби й зосередилися на критиці радянської системи та моральному опорі.

У період загострення кризи радянської системи Україна, як й інші республіки СРСР, постала перед економічними та соціальними проблемами. Стрімко наростало технологічне відставання від провідних країн Заходу. Щоб приховати проблеми, влада посилила ідеологічний тиск на суспільство, який в Україні обернувся тотальним зросійщенням і фактичним нищенням української культури. Відкритий опір системі чинили лише дисиденти («незгодні»), які зазнавали жорстоких переслідувань і покарань за свою діяльність.

Радянський агітаційний плакат

Визначте мету появи наведеного плаката.

Так довго тривати не могло. Криза призвела до усвідомлення владою необхідності змін. Нове партійне керівництво на чолі з Михайлом Горбачовим започаткувало політику «перебудови». У перші її роки Україні довелося пережити ще одну трагедію — Чорнобильську катастрофу, наслідки якої відчутні й сьогодні. Вона призвела до наростання суспільної активності в Україні. А політика «гласності» й «широкої демократії», як їх називала радянська влада, стала поштовхом до розгортання нового етапу українського національно-визвольного руху, що завершився 24 серпня 1991 р. проголошенням незалежності України. Від цього часу триває становлення нової України. Було сформовано нову законодавчу базу і державні інституції. Відбулася трансформація суспільства, поява нових партій, політичних сил і громадських організацій. Відповідно до викликів часу визначався і коригувався політичний курс України. Важким, але необхідним став процес затвердження верховенства закону в усіх сферах життя та забезпечення непорушності прав людини згідно з європейськими стандартами.

2. Загальні тенденції світового розвитку другого періоду Новітньої історії. У світовій історії 1945 р. — початку XXI ст. було багато важливих подій і явищ. У провідних країнах світу в цей час розпочався перехід від індустріального до постіндустріального суспільства. В економіці післявоєнне піднесення сприяло успішній відбудові господарства. Далі розвиток історії мав циклічний характер.

У політичній сфері післявоєнного облаштування світу встановилася біполярна (двополюсна) модель. Розгорнулося протистояння США та СРСР. Світ увійшов у період «холодної війни».

У внутрішньополітичному житті країн Заходу головними стали подальший розвиток демократичних традицій (гарантування прав і свобод людини) і становлення форми державної організації, яку називали «державою добробуту». У країнах, які під тиском СРСР обрали соціалістичний шлях розвитку, примусово було встановлено комуністичні режими, які за темпами соціально-економічного розвитку суттєво поступалися країнам Заходу. Політичне життя країн «соціалістичного табору» мало тоталітарний характер. Поступове загострення кризи комуністичних режимів призвело до того, що наприкінці 1980 — на початку 1990-х рр. вони зазнали краху.

Постіндустріальне суспільство *— суспільство, в економіці якого переважає інноваційний напрям розвитку (постійне технічне вдосконалення) із високопродуктивною промисловістю, індустрією знань, конкуренцією в усіх видах економічної та іншої діяльності, а також більш високою часткою населення, зайнятого у сфері послуг, ніж у промисловому виробництві.*

Права і свободи людини *— соціальні можливості людини, обумовлені економічними й культурними чинниками життя суспільства та законодавчо закріплені державою.*

Воєнний злочин *— поняття в міжнародному праві, яке об'єднує групу серйозних порушень правил ведення бойових дій та норм і принципів міжнародного гуманітарного права, що вчиняють умисно або через грубу необережність.*

Злочини проти людства *— найбільш ненависні злочини, що мають серйозний руйнівний вплив на людську гідність, принижують та спричиняють деградацію людської особистості (за визначенням у пояснювальній записці до Римського статуту Міжнародного кримінального суду). До них належать убивства, масове знищення людей, тортури, політичне, расове або релігійне переслідування тощо.*

Науково-технічна революція (НТР) *— якісний стрибок у розвитку продуктивних сил, перебудова технічних основ матеріального виробництва на базі перетворення науки на провідний чинник виробництва, у результаті якого відбувається трансформація індустріального суспільства в постіндустріальне.*

Глобальні проблеми людства *— комплекс проблем і ситуацій, що зачіпають життєві інтереси всіх народів світу, характеризуються динамізмом і потребують для свого вирішення колективних зусиль світової громадськості (екологічні проблеми, гонка озброєнь, хвороби тощо). Від їх вирішення залежать подальший розвиток людства й збереження цивілізації.*

Важливою складовою післявоєнної світової історії стало покарання людей, які в роки Другої світової війни вчинили воєнні злочини та злочини проти людства. Після завершення Другої світової війни за рішеннями Нюрнберзького (1945—1946 рр.) та Токійського (1946—1948 рр.) процесів воєнних злочинців Німеччини та Японії було засуджено.

Характерними рисами світового розвитку в другий період Новітньої історії стали розгортання науково-технічної революції (НТР), дедалі більша глобалізація світу та виникнення глобальних проблем людства.

3. Уроки Другої світової війни. Війна в історичній пам'яті українства. Друга світова війна тривала шість років і стала найбільш масовою та кривавою в історії людства. Європа була в ній основним театром воєнних дій, де вирішувалася доля війни. Україна була однією з країн, де точилися активні бойові дії, які сучасні історики визначають як німецько-радянська війна.

Друга світова війна стала однією з найтрагічніших подій в історії людства. Цінність історії полягає в тому, що події, які відбулися в минулому, можуть навчити нащадків не повторювати їх у майбутньому. Проте для того, щоб історія могла навчити, необхідно вміти аналізувати її уроки й робити з них відповідні висновки.

Монумент «Батьківщина-Мати». Національний музей історії України у Другій світовій війні. Київ

Пам'ятник героям УПА. Сколе (Львівська обл.)

Серед уроків, які надала людству Друга світова війна, доцільно звернути увагу на такі:

- Неможливо побудувати міцний і тривалий мир, принижуючи якісь народи та ігноруючи їхню волю.
- Проти війни потрібно боротися всім разом, об'єднавши зусилля. Сподівання на те, що можна гарантувати безпеку лише собі за рахунок інших, марні.
- Крайні форми націоналізму (шовінізм, нацизм, фашизм), на відміну від конструктивного націоналізму, який є основою національно-визвольних рухів, — небезпечна для суспільства ідеологія, як і радикальні рухи. Демократичні держави мають вживати випереджальних запобіжних заходів, щоб ці ідеї не стали державною політикою.
- Національна ідея належить до важливих чинників суспільного розвитку. Її слід поважати, зважати на неї, інакше її носії можуть силою захищати свої національні інтереси, що ігноруються. Результати такої боротьби важко передбачити.
- Український національний рух у роки Другої світової війни не мав достатньо сил для перемоги. В умовах тоталітаризму, однопартійності та відсутності демократії, а також переслідування учасників руху як злочинців проголошена мета — побудова незалежної соборної Української держави — не могла бути реалізована.
- Для перемоги народу необхідна спільна політична мета, тоді він перетворюється на політичну націю. Проте за існування радянського тоталітарного режиму це було неможливо.
- Політика має відповідати загальнолюдським моральним принципам.

Політична нація *— суверенна спільнота громадян певної держави незалежно від етнічного походження.*

Після завершення Другої світової війни політична карта Європи зазнала суттєвих змін. Для України значення цієї події полягало в тому, що більша частина українських етнічних земель увійшла до складу Української РСР.

У передвоєнні та воєнні роки українське питання набуло значного розголосу. Спочатку світ дізнався про створення Карпатської України, а в роки війни — про діяльність і боротьбу ОУН та УПА.

Друга світова війна забрала життя понад 50 млн осіб. Україна — друга країна у світі після Німеччини за кількістю людських втрат. Матеріальні збитки УРСР у цінах 1941 р. склали 1,3 трлн руб. В Україні було спалено й зруйновано 715 міст і містечок, понад 28 тис. сіл. Було втрачено величезну кількість культурних цінностей.

Друга світова війна, як й інші події XX ст., вплинула на життя всього населення України. Кожна українська сім’я пам’ятає своїх рідних, які захищали Батьківщину.

В історичній пам'яті українського народу Друга світова війна назавжди залишиться як період тяжких випробувань, загальнонародна трагедія і людський подвиг. Проявами цієї пам’яті в сучасній Україні є щорічні вшанування представниками різних поколінь пам’яті загиблих у війні. Місцем дбайливої турботи українського народу є меморіали жертвам війни, місця битв і поховань тих, хто не пережив роки воєнного лихоліття. Існує думка, що війну можна вважати завершеною тоді, коли знайдено й поховано всіх загиблих у ній. Сьогодні загони добровольців продовжують наполегливі пошуки останків воїнів у місцях, де в роки війни на території України відбувалися бої.

Історична пам'ять *— сукупність історичних повідомлень, міфів, суб'єктивних вражень про події минулого, які передаються народом від покоління до покоління.*

Із виступу новообраного Президента України В. Зеленського 9 травня 2019 р.

Сьогодні 9 травня. Це наш День Подяки. Подяки за те, що нелюдська ідеологія нацизму назавжди пішла в минуле. Подяка тим, хто боровся з нацизмом і переміг. Просто вдячності всім — за можливість народитися і жити. Війна торкнулася кожної української сім'ї. Внесок українців у перемогу величезний... Пам'ятаємо тих, хто загинув. І шануємо тих, хто ще живий, їх залишилося дуже мало. Із Днем Перемоги над нацизмом!

1. Обговоріть у парах. Чому, на вашу думку, В. Зеленський називає День Перемоги у Другій світовій війні Днем Подяки? 2. Як війна торкнулася ваших сімей?

4. Населення і територія УРСР. Втрати населення України за роки Другої світової війни військовими й цивільними становили 16,7 % довоєнних показників. Лише наприкінці 1950-х рр. були досягнуті довоєнні показники кількості населення. Відповідно до перепису 1959 р. в республіці проживало 41,9 млн осіб, що було на 1 % більше, ніж у 1939 р. При цьому темпи зростання кількості населення суттєво відрізнялися за регіонами. У Києві кількість жителів збільшилася майже на 30 %, на сході — більш ніж на 17 %, у південних областях — на 4 %. У західних областях вона зменшилася на 12 %.

Середня тривалість життя населення республіки порівняно з довоєнним періодом поступово зростала. У 1950 р. вона становила 61 рік для чоловіків і 69 років для жінок. На початок 1960-х рр. середня тривалість життя чоловіків і жінок в Україні досягла 71,5 року, що відповідало тогочасному рівню розвинених країн світу.

Упродовж трьох десятиліть після закінчення Другої світової війни в Україні спостерігався міграційний приріст населення. До середини 1970-х рр. кількість прибулих до республіки в середньому на 500 тис. осіб за рік перевищувала кількість тих, хто залишав Україну. Це суттєво вплинуло на національний склад населення республіки.

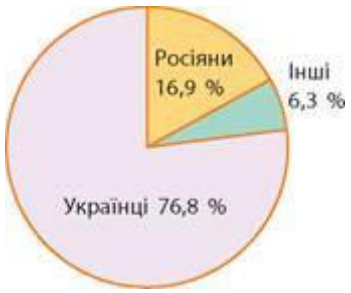
УРСР мала один із найвищих у складі СРСР показників рівня урбанізації населення. Станом на 1959 р. міське населення становило понад 45 % від його загальної кількості. На початок 1960-х рр. кількість міського населення республіки вперше в її історії перевищила показники кількості сільського. Це свідчило про те, що навіть за несприятливих умов панування радянської моделі розвитку Україна стала індустріально-аграрною державою.

За даними перепису 1959 р., найбільшим містом України з населенням 1,1 млн осіб був Київ. До п'ятірки найбільших за кількістю населення міст входили Харків, Сталіно (зараз Донецьк), Одеса та Дніпропетровськ (зараз Дніпро).

За національним складом у 1959 р. українці становили понад 76 % населення. Найбільшою національною меншиною були росіяни (близько 17 % населення).

Територія УРСР після війни становила 576,6 тис. км^2. Лінію західного кордону республіки у складі СРСР було визначено угодами з Польщею, Чехословаччиною та Румунією, що узаконили домовленості Й. Сталіна з лідерами США та Великої Британії, про зміст яких ви дізнаєтеся в наступному параграфі. Після приєднання радянським режимом до України в 1954 р. Криму територія УРСР залишалася незмінною.

Національний склад населення УРСР (за переписом 1959 р.)

Яким був національний склад населення республіки в 1959 р.?

Висновки. Цього року вивченням другого періоду Новітньої історії України ви завершите розгляд систематичного курсу її минулого.

- Цей період вітчизняної історії містить чимало важливих подій, однак найбільш знаковою серед них стало здобуття незалежності України та її розвиток як суверенної держави.

Запитання і завдання

- *1. Назвіть хронологічні межі другого періоду Новітньої історії України. 2. На які етапи поділяється другий період Новітньої історії України? 3. Які ключові події можна виділити в історії України цього періоду? 4. Коли було проголошено незалежність України? 5. Наведіть приклади прояву науково-технічної революції та глобальних проблем людства за матеріалами*

вивчення інших навчальних дисциплін. 6. Укажіть кількість населення республіки в 1950 р.

- *7. Дайте коротку характеристику другого періоду Новітньої історії України. 8. Якими були загальні тенденції розвитку тогочасної світової історії? 9. Назвіть та прокоментуйте уроки Другої світової війни для України. Які з них ви вважаєте найважливішими? Чому? 10. Порівняйте територію та населення України на початку першого періоду та початку другого періоду Новітньої історії України.*
- *11. Покажіть на карті атласу територію України станом на 1945 р. та назвіть держави, які були її сусідами. 12. Робота в малих групах. Визначте уроки Другої світової війни, які для України стали найважливішими. Обґрунтуйте свою відповідь.*
- *13. Зверніть увагу на висновки до параграфа. Поясніть їх зміст, наводячи факти з підручника. (Надалі таку вправу доцільно виконувати після опрацювання кожного параграфа з метою самоперевірки.) 14. Підготуйте навчальний проект на тему «Друга світова війна в історичній пам'яті українців та інших європейців: спільне й відмінне».*